Emmi Pikler en Lóczy

Geneviève Appell

Het werk van de Hongaarse Emmi Pikler en de door haar opgerichte crèche in Lóczy hebben een belangrijke invloed gehad, zowel in Europa als daarbuiten. Geneviève Appell beschrijft Piklers ideeën over het werken met jonge kinderen en de praktische implicaties ervan.

Foto's: Marcel Minnée

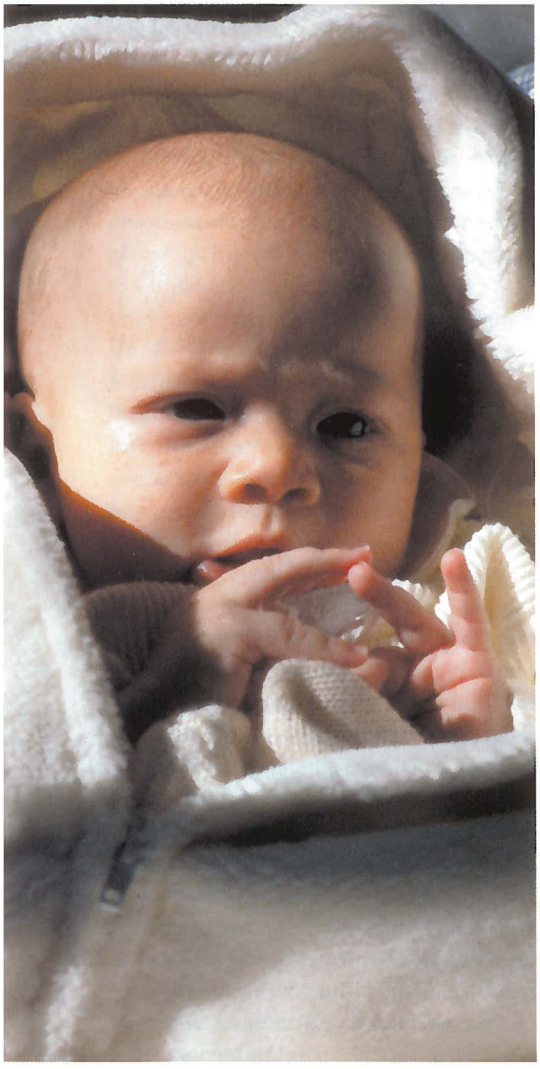

In 1946, tijdens de chaotische nasleep van de oorlog, werd Dr. Emmi Pikler (1902-1984) gevraagd door de Hongaarse overheid een dag-en-nachtverblijf te openen voor kinderen jonger dan 3 jaar. Deze crèche, gevestigd in Lóczy, zou later uitgroeien tot het Nationaal Methodologisch Instituut voor Kinderverzorging en Opvoeding, dat weer later werd herdoopt tot Emmi Pikler Instituut.

> 'Pikler zag de pasgeborene als een kind met mogelijkheden dat actief deelnam aan zijn eigen ontwikkeling'

Emmi Pikler, die kon bogen op tien jaar ervaring als kinderarts, aanvaardde de uitdaging. Als dokter had ze ouders geholpen bij het creëren van een omgeving die niet alleen de 'goede gezondheid' van hun kind garandeerde, maar waar in een context van harmonieuze relaties, ook de fysieke en mentale mogelijkheden van het kind tot hun recht konden komen. Die ondersteuning bestond onder meer uit gezamenlijke observaties tijdens geregelde huisbezoeken. Ze dienden als basis voor een programma van 'complete zorg' voor de baby, waarbij elk detail van zijn dagelijks leven aan bod kwam.

Een kind met mogelijkheden

Emmi Pikler bood ouders een visie die voor die tijd origineel en vooruitstrevend was: zij zag de pasgeborene als een kind met mogelijkheden dat actief deelnam aan zijn eigen ontwikkeling. Zij liet ouders inzien hoe belangrijk het was om de motoriek van het kind – de eerste manier om zichzelf uit te drukken – te bevorderen.

Volgens Pikler is het van fundamenteel belang het pasgeboren kind een omgeving te bieden waarin het zich kan ontspannen en zich op elk moment comfortabel voelt: als het slaapt, als het wakker is, tijdens het spel, de maaltijden, het verschonen of in het badje. Het is de taak van de volwassene voor dit welbevinden van de baby te zorgen. Daartoe moet de volwassene openstaan voor alle kleine signalen van een baby, door te observeren, te luisteren en te voelen. De volwassene moet zijn persoonlijke antwoorden afstemmen op die signalen. Dit is wat Emmi Pikler bedoelde wanneer ze het had over 'de baby als een persoon beschouwen' en hem 'als zodanig respecteren'. Tegenwoordig worden deze uitdrukkingen wel vaker gebruikt, maar in de tijd van Pikler was dat niet het geval.

Voor Emmi Pikler zijn momenten van fysieke zorg zeer belangrijk. Tijdens die verzorgingsmomenten krijgt men immers de kans om te communiceren met de baby en de basis te leggen voor een wederzijdse relatie. De zorgende aandacht creëert een gevoel van veiligheid bij de baby. Hij krijgt de vrijheid om tijdens zijn wakkere uren eigen activiteiten te ontwikkelen, waarbij hij niet rechtstreeks afhankelijk is van een volwassene. De volwassene is aanwezig om ervoor te zorgen dat er geen gevaar is, dat de ruimte geschikt is voor het ontwikkelen van baby's vaardigheden, dat de aangeboden voorwerpen in overeenstemming zijn met de belangstelling van de baby en om tekenen van bijvoorbeeld vermoeidheid op te vangen en erop te reageren. Samengevat kan men zeggen dat de interactie tussen volwassene en kind tijdens momenten van fysieke zorg, direct en intiem is, terwijl die interactie tijdens het spel een beetje meer afstandelijk en indirect is. De baby wordt hierbij behandeld als een persoon die constant evolueert en respect verdient.

'De baby wordt behandeld als een persoon die constant evolueert en respect verdient'

De originaliteit van de crèche van Emmi Pikler

Emmi Pikler wist dat ze in haar crèche zou werken met zuigelingen en jonge peuters die wel in goede fysieke gezondheid verkeerden, maar die het psychologisch zeer moeilijk hadden. Velen hadden hun ouders verloren of waren van hen gescheiden. Zij kende de risico's van emotionele verwaarlozing bij baby's die lang in het ziekenhuis hadden verbleven of die opgegroeid waren in een anonieme, onpersoonlijke collectieve omgeving zoals een residentiële crèche. Ze wilde haar crèche daarom niet inrichten als een ziekenhuis of een school, zoals in die tijd vaak gebeurde. Evenmin wilde ze een soort substituut-gezin creëren, omdat zij van mening was dat gezinnen uniek waren en onmogelijk konden worden nagebootst.
Pikler wilde de kinderen in haar crèche alle noodzakelijke elementen voor een harmonieuze ontwikkeling bieden, zodat zij eventueel opnieuw konden worden opgenomen in hun eigen gezin of in een adoptie- of pleeggezin. Daarom ontwikkelde Emmi Pikler een methodiek voor zichzelf en haar personeel, gericht op de motorische ontwikkeling van het jonge kind en gebaseerd op alle kennis en ervaring die ze had vergaard. Ze creëerde daarmee de paradox: 'individuele zorg binnen een gemeenschap'.

Emmi Pikler wist dat een zeer jong kind weinig rechtstreeks voordeel haalt uit een collectieve opvoeding. Vóór dit het geval kan zijn, moet een kind de kans krijgen zijn zelfbeeld op te bouwen. Het moet, binnen een stabiele relatie met een volwassene, een proces doorlopen dat Margaret Mahler het 'scheiding-individualisatieproces' noemt. Pas daarna kan het kind zijn eigen identiteit gaan ontwikkelen. Dit betekent dat in een institutionele omgeving alles moet worden gedaan om het kind individuele zorg te geven, zoveel mogelijk aangepast aan zijn persoonlijke behoeften. Die zorg moet gebeuren door volwassenen die het kind kan leren kennen en met wie het een warme vertrouwensband kan opbouwen.
Dit veronderstelt dat alle volwassenen die voor een kind zorgen dit op een consistente manier doen. De zorg voor een kind moet trouwens altijd beperkt worden tot niet meer dan vier volwassenen, zodat het kind een gevoel van continuïteit en veilig-

heid krijgt. Eén van deze vier volwassenen is in het bijzonder verantwoordelijk voor het welbevinden en de ontwikkeling van het kind. Deze aandachtsbegeleider ontwikkelt een meer intieme relatie met het kind, dat in vertrouwen steeds op deze volwassene kan terugvallen. Alleen wanneer aan deze voorwaarden is voldaan, zal het kind zichzelf kunnen zien als een persoon, naar buiten kunnen treden, de wereld en de anderen ontdekken, en – in een later stadium – zich een gewaardeerd lid van een groep voelen. Deze geïndividualiseerde benadering moet worden volgehouden gedurende het hele verblijf van het kind om zijn gevoelens van uniek-zijn te ondersteunen, ook wanneer het kind groter wordt en vaker deelneemt aan gemeenschappelijke activiteiten zoals maaltijden en spelletjes.

> 'Het is de taak van de volwassene voor dit welbevinden van de baby te zorgen'

Principes voor het werken met kinderen

In Lóczy heeft een aantal principes een ingrijpende invloed gehad op de houding van het personeel ten opzichte van de kinderen. Zo kregen ook de afspraken vorm (de protocollen) om het leven in de institutionele omgeving te organiseren

- *Houd rekening met de basiswetten van het leren op jonge leeftijd*
  Iets wat het kind zelf heeft ontdekt tijdens een spontane activiteit, op eigen initiatief en in zijn eigen tempo, wordt veilig opgenomen in zijn fysieke en psychologische ervaring. Elke ontdekking wordt een hulpmiddel voor de volgende. Dat is duidelijk voor de ontwikkeling van de motoriek, maar het geldt ook voor de ontwikkeling op andere vlakken.
  Het is belangrijk om het kind niet te 'overhaasten' door dingen te suggereren of door het dingen te laten doen waarvoor het nog niet klaar is. Maar men mag het ontwakend potentieel ook niet negeren; men moet het kind de kans geven zijn mogelijkheden in de praktijk te brengen. Het kind is degene die moet handelen en leren, op basis van wat de volwassene hem ter beschikking stelt. Het kind leert hoe het kan leren.
- *Help het kind bij het opbouwen van zijn zelfvertrouwen, door het niet in een situatie van afhankelijkheid of mislukking te plaatsen en door het te helpen beseffen dat het zijn omgeving kan beïnvloeden*
  De verzorger van een kind kan het kind met woorden en gebaren helpen anticiperen op gebeurtenissen. Dat kan door aandacht te besteden aan de signalen van het kind en door zijn onafhankelijke activiteit zoveel mogelijk te respecteren. Men kan aan het kind vragen om mee te doen, zonder dat men daarbij verwacht dat het zich onderdanig opstelt.

Tijdens het vrije spel blijkt een baby in staat om dezelfde handeling steeds opnieuw te herhalen met zeer kleine wijzigingen. Op die manier ontwikkelt hij deze handeling, of deze succesvol is of mislukt speelt geen rol. Later zal het kind zijn voldoening tonen wanneer het ergens in 'geslaagd' is, vaak door een vluchtige uitdrukking van plezier. Anderzijds gaat een kind blijkbaar makkelijk om met het feit dat voorwerpen niet altijd doen wat hij of zij wil. Het gaat dan rustig over tot iets anders, om vaak later naar het voorwerp terug te keren. Door het maken van suggesties, door medelijden te hebben met het kind, of het te prijzen, kan de volwassene afbreuk doen aan de waarde van deze spontane activiteit. De aandacht en de interesse van het kind verschuiven dan van zijn eigen activiteit naar de suggesties of de opmerkingen van de volwassene, van wie het kind afhankelijk wordt. Het kind zal zijn vertrouwen in zijn eigen mogelijkheden verliezen.

- *Bij het leven in gemeenschap bestaat het risico dat alle gebeurtenissen verloren gaan in onpersoonlijke anonimiteit, waardoor het kind wordt beroofd van de verrijkende ervaring van de routine van alledaagse, 'triviale' gebeurtenissen. Dat moet men proberen te veranderen.*

Wanneer dagelijkse routinebezigheden (maaltijden, badmomenten, luierwissels) op een intieme manier worden gedeeld met een liefhebbende volwassene, dan voelt het kind zich daar bij betrokken, hij voelt zich nummer één. Het kind ontmoet dan de volwassene en zichzelf: zijn eigen lichaam, zijn eigen gevoelens, zijn behoeften en hoe die kunnen worden bevredigd. Door deze ervaring te delen met de volwassene, beseft het kind geleidelijk aan dat het over hém of haar gaat, dat hij of zij diegene is die de ervaring heeft, die voelt en handelt. Het kind ontdekt dat hij een persoon is. En omdat de volwassene reageert op wat het kind doet, zijn signalen beantwoordt, leert het kind dat het invloed kan uitoefenen op de volwassene, en dat het op hem kan rekenen. Het kind ontdekt communicatie en leert wat vertrouwen is. Het kind merkt dat de volwassene blij is wanneer hij het kind gelukkig en levendig ziet opgroeien en daardoor ziet het kind zichzelf als iemand die liefde geeft en krijgt.

Het is zeer belangrijk dat de volwassenen onderling informatie uitwisselen over het kind. Door die communicatie blijft iedereen op de hoogte van de kleine en grote gebeurtenissen bij elk kind, zijn verwezenlijkingen, zijn momenten van geluk en verdriet. Op die manier kan de volwassene die op een bepaald moment aanwezig is het kind begrijpen wanneer dit, direct of indirect, naar iets verwijst, of kan de volwassene zelf verwijzen naar voorbije gebeurtenissen wanneer dat helpt om het kind inzicht te geven in een huidige situatie. Zo krijgt het kind een gevoel van continuïteit in zijn leven. Zonder deze uitwisseling van informatie en zonder afgesproken zorgprotocollen zal de ervaring van een kind dat is toevertrouwd aan de zorg van meerdere volwassenen, gefragmenteerd zijn. Het kind zal niet in staat zijn om de puzzel bij elkaar te leggen.

Het bewaken van de individualiteit en het persoonlijk ontwikkelingsritme van ieder kind, vraagt ook het volgende.

- De door iedereen gedeelde overtuiging dat het een absoluut noodzakelijke voorwaarde is voor de goede ontwikkeling van het kind.
- Een goede kennis van de ontwikkelingsfases van kinderen en hun verloop;

'Het is zeer belangrijk dat de volwassenen onderling informatie uitwisselen over het kind'

- De organisatie van iedere handeling in het dagelijks leven is in overeenstemming met het ontwikkelingsniveau van het kind.
- Een houding van empathische observatie door het personeel, om ervoor te zorgen dat de organisatie van het dagelijks leven is aangepast aan ieder kind.
- Regelmatige uitwisseling van ideeën binnen het team, om het groepsleven en het leven van ieder kind te kunnen organiseren in overeenstemming met de ontwikkeling van ieder kind. Bijvoorbeeld: iedere verandering in de routine bij het voeden van een kind wordt besproken en toegepast door de hele staf en het effect van deze verandering wordt opgevolgd door nieuwe observaties en gesprekken.
- Er is geen inflexibiliteit, maar men is wel rigoureus en coherent.

De verspreiding van de ideeën van Emmi Pikler

Emmi Pikler was directrice van het Lóczy Instituut van 1946 tot 1979. Haar ideeën en die van haar collega's en opvolgers worden in verschillende soorten instellingen toegepast. Zij krijgen nog steeds aandacht van dag-en-nachtverblijven die de effecten van emotionele verwaarlozing willen bestrijden. Maar haar pedagogische benadering wekte ook de belangstelling van kinderdagverblijven en andere niet-residentiële voorzieningen voor jonge kinderen. Ook kraamafdelingen, postnatale diensten en moeder-kindvoorzieningen vinden de Lóczy-inzichten relevant.

Het werk van Pikler en haar collega's op het vlak van de psychomotorische ontwikkeling en hun ideeën over het leerproces, wekte de interesse van begeleiders van kinderen met speciale behoeften. Door de analyse van de verschillen tussen de 'moederlijke relatie' en de 'professionele relatie', zien we dat tegenwoordig ook pleegouders en opvangouders verder bouwen op de Lóczy-ervaring. De meest recente ontwikkeling is de interesse die researchers en academici tonen voor het rijke materiaal dat de observaties en analyses in Lóczy hebben opgeleverd. Deze dragen bij tot nieuwe inzichten over de vroege ontwikkeling van kinderen en over de voorwaarden voor hun optimale ontwikkeling.

De ideeën van Pikler kennen dus een toepassingsgebied ver buiten de crèche-omgeving en worden erkend om hun universele bijdrage aan de kennis over de ontwikkeling van kinderen, ongeacht hun leefomstandigheden. Deze wijdverspreide belangstelling werd bevestigd door het internationale symposium 'Opgroeien zonder geweld', dat in maart van dit jaar werd gehouden in Boedapest als eerbetoon aan Emmi Pikler. Dit symposium werd bijgewoond door 350 mensen uit 16 Europese en Amerikaanse landen.

Geneviève Appell is ere-voorzitster van de Association Pikler Lóczy in Frankrijk.
Voor meer informatie: www.associationpiklerloczy.com.